

Аб нашым нацыянальным назове

Мы ўжо пару разоў закраналі справу нашага нацыянальнага назову, выясьняючы, што беларусы могуць называцца ня толькі гэтым імём, але і, можа яшчэ лепш, прынамся з вялікішым гістарычным абаснаваньнем — крывічамі ці ліцьвінамі (апошні назоў не мае нічога супольнага з цяперашнімі этнограф. ліцьвінамі, ён азначае г. зв. «гістарычных» ліцьвіноў, меўшых сваё гаспадарства — Вялікае Княства Літоўскае). Закрананьне справы нац. назову сяньня, магло-б многім выдавацца нейкім аргумэнтам, каторы мог-бы сьведчыць аб якойсьці «нясьпеласьці» народу, які яшчэ сяньня разважае, як яму назвацца. Гэткі аргумэнт магло-б падняць, аднак, толькі лякі, незнаёмыя з беларускай гісторыяй. Справа гэта даўно выясьнена і сярод г. зв. навуковых кругоў не выклікае ніякіх сумлеваў. Калі, аднак, мы яе нарушаем, дык ідзе нам толькі аб папулярызаваньні гэтага пытаньня сярод шырэньшых слаёў нашага тут грамадзянства, якое незаўсёды мела магчымасьць пазнаёміцца з роднай гісторыяй і часта паддавалася сугэстыі рознае палітычнае прапаганды, скраванае супроць беларусаў як народу, яго гісторыі, нацыянальных інтарэсаў і г. д. Гэткая процібеларуская прапаганда, не знаходзячы, дзякуючы розным, ад бел. грамадзянства незалежным прычынам, адпору зь яго боку, вельмі часта нам шкодзіла, выклікаючы ўражаньне, што беларусы, прыкладам, гэта народ без гісторыі, традыцыяў і г. д. На гэтай аснове стварыліся памыслыя варункі да дэнацыяналізацыі беларусаў, асабліва інтэлігенцыі, якая канчала польскія або расейскія школы. Дык-жэ закрананьне гэтых спраў ніколі ня трэба разглядаць як праяў нац. няспеласьці беларусаў, а толькі як жаданьне пашырэньня ў папулярнай форме вынікаў навуковых досьледаў між нашым грамадзянствам.

Некаму магло-б выдавацца здзіўным, чаму беларусы маюць тры назовы, тады, калі нармальна народ «павінен» мець і мае адзін назоў. Вось-жа гэтая думка, што народы ў сваёй гісторыі існавалі толькі пад адным назовам у велізарнай большыні выпадкаў зьяўляецца цалком памылковай. Найбольш «гістарычныя» народы мелі і маюць па некалькі назоваў. Возьмем дзеля прыкладу

Эўропу. Нямецкі народ, каторага нац. адналітасць не выклікае ніякага сумлеву, мае аж колькі нац. назоваў. Побач з агульным назовам «Deutschen» мае ён найвялікшае права на назоў «германцы» а да гэтага на іншыя назовы, як прусакі, баварцы і г.д. Сяньняшнія французы, паўстаўшыя з мешаніны германскіх франкаў і ранейшых галлаў, маюць права на гэты назоў «галлаў» і пачынаюць ад іх сваю гісторыю. Англійцы, апроча гэтага назову, завуцца так-жа раўналежна брытамі. Італьянцы, каторыя паўсталі з мешаніны даўнейшых рымлянаў з германскімі плямёнамі, слухна прэтэндуюць на гэты апошні назоў «рымляне». Бізантыйскія грэкі ў пару існавання Бізантыі, ахвотна называлі сябе рымлянамі. Расейцы, перш чымся пачалі гэтак звацца, зваліся маскалямі.

Падобных прыкладаў можна паклікаць яшчэ больш, але і гэтых хопіць, каб праканацца, што народы незаўсёды ў гісторыі выступалі пад адным назовам. Нават можа ісьці далей і цьвердзіць, што чымся багацейшая была гісторыя народу, тым больш ён меў нац. назоваў.

Вяртаючыся да нашых нац. назоваў — крывічы, ліцьвіны, беларусы, выясьнім кораценька значэньне кажнага зь іх. Пачнём ад крывічоў. Пачаткова гэта быў назоў аднаго з пяці беларускіх плямёнаў (апроча крывічоў беларускімі плямёнамі былі дрыгавічы, радзімічы, вяцічы, северане). Крывіцкае племя ў зараньню нашай гісторыі першым увайшло на гістарычную арэну. Яно ўтварыла два самастойныя беларускія гаспадарствы — княствы: Полацкае і Смаленскае ды апроча гэтага — Пскоўскае. Назоў іхні ўсё больш заціраў іншыя плямённыя назовы і станавіўся агульнабеларускім нац. назовам. Пад гэтым імём наш народ быў ведамы і заганіцай дзе, прыкладам у Італіі полац. княжну Прадславу называлі «Regina Crivitiae». Аднак як агульна-нац. назоў «крывічы» не ўтрымаўся, ён ня быў яшчэ дастаткова ўмацаваўшыся, калі на зьмену яму прыйшоў другі назоў, які стаўся агульна нацыянальным і сляды каторага мы цяпер знаходзім у нашым народзе. Гэты назоў быў «ліцьвіны». Скуль ён узяўся?

У палове XIII ст. у гісторыі нашага народу адбыліся вельмі важныя палітычныя падзеі. Існаваўшыя да гэтай пары самастойныя беларускія гаспадарствы — княствы пад уплывам вонкавых

(пагроза татарскага нападу) і нутраных (супольная рэлігія, культура) прычынаў, пачалі дабравольна аб'яднавацца ў вадным гаспадарстве. Ядром гэтага новага беларускага гаспадарства, атрымаўшага назоў Вялікае Княства Літоўскае было Наваградзкае Княства, паўстаўшае на тэрыторыі, займанай дрыгавічамі. Гэтае гаспадарства пачало адразу называцца «Літоўскім». Гэты назоў меў з пачатку толькі палітычнае значэнне — ліцьвіном называўся толькі той, хто ў гэтым гаспадарстве жыў, быў яго грамадзянінам. Дзеля таго, аднак, што гэтае гаспадарства складалася ад свайто паходжаньня з беларускіх этнографічных земляў (Наваградчына, Меншчына, Горадзеншчына, Ваўкавышчына, Піншчына), да якога толькі пазьней (пры Войшалку) былі далучаны частка Жмудзі і Аўкштота, дык практычна гэты палітычны назоў пакрываўся з нацыянальным бо «палітычным» ліцьвіном быў той-жа дрыгавіч.

Дзеля таго, што Вялікае Княства Літоўскае будавалася на аснове шырокае аўтаноміі, назоў «літоўскі», «ліцьвін», меўшы, як ніяк, палітычны адцень, не прыняўся адразу гэтакімі складовымі часткамі яго, як Полаччына, Смаленшчына, хоць у вачох, напрыклад Масквы адна і другая даўно былі «літоўскімі». Толькі паступова назоў, літоўскі стаўся нацыянальным у Полаччыне і Смаленшчыне. Гэтак, вялікі каяцлер Леў Сапега, паходзіўшы із Смаленшчыны, называў сябе ўжо «ліцьвіном» ня толькі з гледзішча палітычнага, але і нацыянальнага. У сваёй прадмове да Літ. Статуту 1588 года ён кажа: «А калі якому народу ўстыд правоў сваіх не знаць, дык пагадове нам, каторыя не обчым якім языком і словы, а сваім ўласным правы спісанья маем». Ведама, што Літоўскі Статут «спісаны» у беларускай мове дык, значыцца, Леў Сапега, як ліцьвін, называў сваёй уласнай, як цяпер кажам, роднай мовай, беларускую мову. Яна сталася неадлучнай часткай паняцьця ліцьвіна як азначэння нацыянальнасьці. Усе найвыдатнейшыя нашы палітычныя і культурныя дзеячы з пары існаваньня Вялікага Княства Літоўскага называлі сябе «ліцьвінамі» як, прыкладам, Рыгор Хадкевіч, князі Агінскія, Радзівілы, Сапегі, Валовічы і іншыя. Пры гэтым у паняцьце «ліцьвін» укладалі беларускі, як з гледзішча культурнага, так і гістарычна-палітычнага, нацыянальны змест. Калі мы сёньня прыраўнаем

нацыянальны змест, які лучыцца з паняццем «беларус» з тым зместам, які лучылі нашыя продкі з паняццем «ліцьвін», як з нацыянальным назонам нашага народу, дык праканаемся, што тут няма абсалютна нікае розніцы. Гістарычны ліцьвін і пазнейшы беларус маюць той самы нацыянальны змест.

Назоў «ліцьвін» натоўкі пашыраўся як нацыянальны назоў нашага народу, што глыбока закараніўся ў народных гушчах. Гэтак, прыкл., яшчэ сяньня можна спаткацца на Палесьсі і, нават, аж у далёкім Навазыбкаўскім павеце, з гэтым назовам, які ўжываюць мясцовыя беларусы на азначэньне сваёй нацыянальнай прыналежнасьці.

Неабходна падчыркнуць, што сяньняшнія этнаграфічныя ліцьвіны не маюць нічога супольнага з гэтым гістарычным назовам.

У часе існаваньня Вял. Кн. Літ. гэты назоў з палітычнага гледзішча абыймаў нейкі час і іх, але нацыянальным назовам іхнім быў «жмудзіны». Гэтага назову яны моцна трымаліся, так што нават навейшы літоўскі адраджэнскі рух даўжэйшы час называўся «жмудзкім». З часам, аднак, жмудзкія гісторыкі, як Басановіч, Давойна-Сьільвэстравіч і іншыя, рэпрэзэнтуючыя жмудзкі імперыялізм, захапілі ўсю мінуўшчыну Вялікага Княства Літоўскага. Гэта ім тым цяжэй удалося, што ў той час ня было яшчэ разьвітага беларускага навуковага руху, які ў галіне гісторыі ставіў першыя шаг і опэруючы ўжо гатовым назовам «беларусы», вельмі падазраа адносіўся да гэтага свайго старога назову. З часам, аднак, калі дасьледаваньні нашай мінуўшчыны і ў прыватнасьці пары Вялікага Княства Літоўскага былі належна пастаўлены (нашымі дасьледчыкамі праф. М. Любаўскім і М. Доўнар-Запольскім) выявілася, што тэрмін «літоўскі» наўперад, падле свайго нацыянальнага зместу, адносіўся да беларусаў. Ён, аднак, не прыжўся беларускім адраджэнскім рухам, галоўна, з прычынаў апартуністычных, каб ня ўводзіць блытаніны ў нацыянальную номэнклятуру беларусаў і новапаўсталых ліцьвіноў (жмудзінаў).

Што датычыць трэцяга нашага назову — беларусы, — які цяпер найбольш пашыраны, дык ім пачалі нас называць у сэнсі агульнанацыянальным маскоўцы, галоўна ад пары Кацярыны II, за якой усе беларускія землі ўвайшлі ў склад расейскае імперыі. Раней

маскоўцы звалі нас такжа блізу выключна, «літоўцамі» і толькі адзіночных выпадках «белорусамі», «белорусцамі». Самі сябе беларусы гэтым назовам ніколі не называлі, аж пакуль не пачалося нашае адраджаньне ў XIX стагодзьдзі, якое прыняло гэты назоў. Ён цяпер вельмі пашыраны і зусім выціснуў два старыя нашыя назовы «крывічы» і «ліцьвіны». Нейкі час (прыблізна да 1928 г.) ува Ўсходняй Беларусі пачаў вельмі пашырацца стары назоў «крывічы», аж пакуль новая хваля русыфікацыі, несеная гэтым разам не татарскай, а бальшавіцкай Масквой, пачэрэньня яго не спыніла.

Гэтак стаіць справа з нашымі нацыянальнымі назовамі. Насоўвалася-б у сувязі з гэтым думка, каторы назоў мае вялікшае права на існаваньне і пашырэнне. На гэта трэба адказаць, што ўсе тры назовы аднолькава добрыя, усе тры зусім добра азначаюць нацыянальнасьць беларусаў. Калі каму выдаецца дзіўным паварот нашых старых назоваў і ўжываньне іх побач з «беларусамі», дык гэта адзіна толькі квэстыя непрызычаеньня і слабой асьведамленасьці ў собскай гісторыі. Таму, падобна іншым народам, якія ўжываюць побач розныя свае нацыянальныя назовы, могуць гэта рабіць і беларусы.